

RESEARCH REPORT

JÄMSTÄLLDHET från LaX till LöJA

ett projekt för att kartlägga omständigheter kring
kvinnors deltagande i fiskerinäringen i Norrbotten,
inklusive offentliga beslutsprocesser

Maria Udén

Research report

Institutionen för Arbetsvetenskap
Avdelningen för Genus & Teknik

JÄMSTÄLLDHET från LaX till LöJA?

Ett projekt för att kartlägga omständigheter kring kvinnors deltagande i fiskerinäringen i Norrbotten, inklusive offentliga beslutsprocesser

Maria Udén

Förord

Konferensen *Taking Wing* ordnades av Arktiska Rådet i Saariselkä, Finland i augusti 2002. Ämnet var kvinnor och jämställdhet i Arktis. Efter konferensen tog Kvinneuniversitet Nord i Steigen, Norge initiativ till ett arktiskt projekt rörande naturresursförvaltning och kön i Arktis. Projektet utvecklades till att fokusera på fiskeförvaltning i ett första steg. ”Women’s Participation in Decision-making Processes in Arctic Fisheries Management” blev antaget av SDWG, Sustainable Development Working Group, på Arktiska Rådets möte i april 2003. Projektet är ett av de första där *Taking Wing* följs upp. Behovet av att jämföra de arktiska områdena poängterades av flera av konferensens deltagare, liksom behovet av samarbete mellan kvinnoforskare och sakkunniga tvärs över Arktis.

Kvinneuniversitet Nord samlade ihop en projektgrupp från universitet och myndigheter i Grönland, Kanada, Norge, Norska sametinget, Island, Färöarna. Jag som är författare till denna rapport kom med som svensk deltagare. Tillsammans med Britt-Marie Lugnet-Häggberg, jämställdhetsdirektör vid Länsstyrelsen i Norrbottens län började jag undersöka möjligheterna att få ihop ett svenskt projekt, och med medverkan från Enheten för fiskefrågor vid Länsstyrelsen i Norrbotten kom den svenska delstudien till. Detta är den svenska rapporten – en engelskspråkig rapport har redan publicerats, där det svenska bidraget ingår i en jämförande helhet med bidrag och underlag från samtliga deltagarländer.

Tack till Kvinneuniversitet Nord, särskilt projektledarna Ingunn Limstrand och Lindis Sloan, alla deltagare i det arktiska projektet – ingen nämnd och ingen glömd. Tack till den internationella styrgruppen med ordförande Ann-Therese Lotherington i spetsen. Tack till jämställdhetsdirektör Britt-Marie Lugnet-Häggberg, Thomas Hederyd och Dan Blomqvist på Enheten för fiskefrågor, Ingemar Perä och Mari Ann Berhardsson på Fiskeriverket, Marianne Laxén och Ulf Esbro på Näringsdepartementet, Stefan Källman på Utrikesdepartementet. Tack till Näringsdepartementet och Länsstyrelsen i Norrbottens län för finansieringen av ”JÄMSTÄLLDHET från LaX till LöJA?”. Tack till er som ställde upp i intervjuerna.

1. Förvaltning av naturresurser – en fråga om jämställdhet i Arktis

Jämställdhet och förvaltning av naturresurser är ingen särskilt vanlig kombination i svensk debatt. Men ämnet är viktigt. Möjligheterna att nå ett jämställt samhälle beror av hur naturresurser fördelas och förvaltas – kvinnors villkor liksom mäns påverkas. Om man ser på arktiska och subarktiska områden idag, så kännetecknas de av att ekonomin och de sociala strukturerna till stor del är uppbyggda kring primärproduktion, det vill säga areella näringar som skogsindustri, jordbruk, renskötsel, fiske, och av sådan industri som utvinnet naturresurser, till exempel naturgasutvinning och gruvdrift. Därför är jämställdhet i Arktiska samhällen beroende av jämställdhet i förvaltningen av naturresurser. Den här rapporten handlar om kvinnors deltagande i yrkesfisket i Norrbotten, och tar även upp kvinnors deltagande i beslutsprocesser angående fisket (fiskeförvaltning).

2. Yrkesfiskare, andra fiskare och fiskeförvaltning

Under senare tid har svenska yrkesfiskare uttalat ett missnöje med att det är fler personer som reglerar och bevakar yrkesfisket än som är fiskare. Måhända att fler personer forskar om, och reglerar och bevakar yrkesfisket, än är yrkesfiskare. Men räknar man in sportfisket är det miljoner människor som fiskar varje år. I Sverige räknar man i stort med tre typer av fiske: fiske med stöd av enskild rätt, sportfiske och licensfiske. Det är licensfiskarna som är yrkesfiskarna, men gränserna mellan olika fiskare och deras verksamheter är inte alltid så tydliga, särskilt inte i Norrbotten där även yrkesfisket är ganska småskaligt. I Norrbotten har det specialiserade yrkesfisket utvecklats efter andra världskriget, och i många yrkesfiskares familjetraditioner ligger kombinationsnäringen med fiske, jord- och skogsbruk djupt inbäddat. (Det vill säga vad som benämns fiske utifrån enskild rätt.) Ett annat exempel på att gränserna inte alltid är tydliga är frågan om förmodat "sportfiske" efter löja idag alltid handlar om fiske för egen konsumtion, så som sportfiske förväntas göra? (Rova 1999) Men licensfiskarna är i alla fall enligt *ett* synsätt de "verkliga" fiskarna. I alla händelser är det licensfiskarna som har rätt till stöd och ersättningar från staten och EU. Det är också licensfiskarna som har rätt att tråla till havs och annars fiska i statens vatten, och på så sätt är det de som kan ta hem de största fångsterna. De myndigheter som reglerar och förvaltar fisket är Fiskeriverket, med säte i Göteborg, och respektive länsstyrelse i varje län. Beslutsfattandet är idag mer centraliserat än tidigare. Under 1990-talet gjorde man förändringar så att till exempel fiskelicenser idag delas ut av Fiskeriverket. Förr var detta länsstyrelsernas uppgift. I fiskesammanhang är kvotaförhandlingar viktiga (att bestämma hur mycket fisk som får fångas av olika sorter), och Sverige deltar i dessa internationella förhandlingar som medlem i EU.

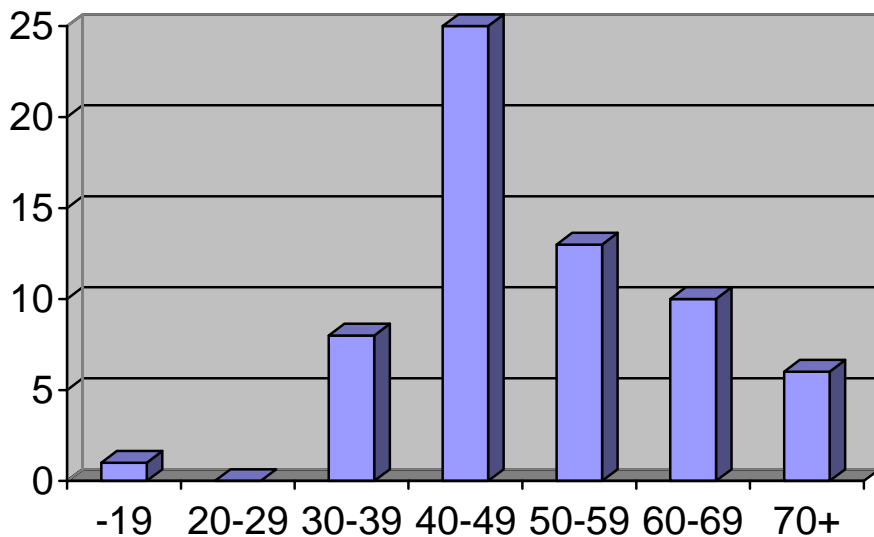
3. Licensfiskare i Norrbotten

År 2000 var totalt 2 % av de yrkesverksamma i Norrbotten sysselsatta inom primärproduktion (skogsindustri, jordbruk, fiske, renskötsel). (*På tal om kvinnor och män i Norrbotten 2003*) I mars 2004 hade 65 personer i Norrbotten yrkesfiskelicens. Den yngste fiskaren med licens är bosatt Nikkala (nitton år gammal) och den äldsta bor i Storön, Kalix (76 år gammal). Diagram 1 ger en överblick över åldersfördelningen bland Norrbottens licensfiskare. En av licensägarna var kvinna. Född 1964 var hon något yngre än norrbottensfiskarnas ”medelålder”. Den ligger närmare femtioårsstrecket.

Diagram 1.

Licensfiskare i Norrbotten: antal fiskare i varje åldersgrupp.

Källa: Fiskeriverkets register mars 2004.

4. Omfattningen och organiseringen av kvinnors arbete i Norrbottniska fiskeriföretag

Det är en sorts allmän kännedom att yrkesfisket i Norrbotten ”officiellt” bedrivs av män inom enmansföretag, men att fisket ofta drivs som familjeverksamheter där flera generationer och både kvinnor och män är engagerade. Frågan är om omfattningen av kvinnors deltagande kan uppskattas? En yrkesfiskelicens ägs av en kvinna, av totalt 65 licenser i Norrbotten. Detta är lätt att ta reda på, eftersom det förs register över utdelade licenser. Men hur ser det ut i övrigt? För att undersöka detta gjordes under våren 2004 telefonintervjuer med licensierade fiskare som är bosatta utefter Norrbottenskusten. Två kvinnor från fiskarhushåll intervjuades i personliga intervjuer, för att få en fylligare bild av hur situationen att vara ”fiskarhustru” uppfattas av kvinnorna själva. De kvinnor som intervjuades tillhör olika generationer, den ena är idag i medelåldern medan den andra i det närmaste har lagt yrkesarbetet bakom sig.

Totalt arton licensägare intervjuades i telefonintervjuerna, och det är en tredjedel av kustfiskarna. Två personer ville inte delta. Medelåldern bland de intervjuade var några år över medelåldern för norrbottensfiskarna. Fiskarna fick frågor om sina företag, och om det finns arbetsuppgifter inom företagen som utförs av kvinnor och hur de i så fall var organiserade. Tretton fiskare svarade att det fanns arbetsuppgifter som kvinnor utförde inom deras företag idag, och ytterligare fyra sa att kvinnor tidigare deltagit. En fiskare föredrog att arbeta med män, det fanns inget arbete kvinnor gjorde i hans företag. Kvinnors deltagande inom de företag som den här undersökningen kom i kontakt med var organiserat efter en eller flera av tre principer:

1. Deltagande inom hushållet (maka/make/sambo – nedan kallat *partner*, och/eller familjens barn);
2. En grupp som kan kallas “övrig familj, vänner och bekanta” som hjälper till, i vissa fall mot någon form av ersättning;
3. Mot timpenning.

Tre av fiskarna berättade att deras partners till övervägande del arbetade inom deras företag. En bedrev kombinationsföretagande inom familjen, och partnern hade huvudansvaret för den “andra” delen, medan han själv fiskade. I de två andra familjerna gjorde man så att partnern anpassade ett visst övrigt arbete till fiskeföretagets behov. Det allmänna intrycket var att det är mycket vanligt att partnern deltar i fiskeföretagen, även om det är olika mycket i varje familj. Men det är inte en absolut regel att partnern deltar inom alla fiskeföretag. Två fiskare sa att deras partners inte alls arbetar med uppgifter som hör till fiskeföretaget. Båda poängterade att deras partners har egna arbeten och mer än nog att göra i de jobben. Ingen fiskare sa att partnern endast arbetade med fiskeföretaget.

Intervjuerna gav inte underlag för att bestämma hur många timmar per år som kvinnor deltar i arbetet i de olika fiskeföretagen. Det var ingen fiskare som spontant talade om vilken omfattning det handlade om. För att sammanfatta, kommenterades arbetet ”inom

familjen” ungefär i termer av ”mycket”, ”en del”, eller ”inget alls”. Arbete som “övrig familj, vänner och bekanta” lägger ner kunde uppenbart vara regelbundet återkommande och av stor betydelse i en del företag, medan det inte verkade vara särskilt omfattande i andra. I inget fall beskrevs det i timmar eller kronor. Arbete mot timpenning förekommer framför allt under löjfiskesäsongen på hösten, när löjrommen tas om hand inom fiskarnas egna företag.

En slutsats av telefonintervjuerna är att såvida det inte är kvinnan som är fiskaren, organiseras kvinnors arbete i fiskeföretagen till övervägande delen på sådana sätt att kvinnorna formellt sett inte får en avlöning. Att kvinnors arbete inte avlönas formellt – eller officiellt – stöds av två andra fristående undersökningar. Den ena, ”Kustfiskebefolkningens ekonomi”, genomfördes inom Fiskeriverket (Gustavsson & Johansson 2000) och innebar att man gick igenom 960 svenska kustfiskarhushålls inkomstdeklarationer för år 1997. Norrbottniska fiskarhushålls deklarationer ingick i undersökningen som täckte hela landet. Eftersom det norrbottniska fisket till största delen är ett kustfiske är undersökningen användbar för att beskriva norrbottniska förhållanden. Analysen gällde både inkomster från näringsverksamhet (dvs från fiskeföretagen) och förvärvsinkomster, och man delade upp materialet så att det syntes vilka inkomster som män hade och vilka kvinnor hade. Det visade sig att kvinnor har en helt obetydlig andel av inkomsterna från näringsverksamhet (*ibid* s.47). Med andra ord är det i mycket liten omfattning som kvinnor i kustfiskarhushåll deklarerar för inkomster från fiskeföretagen. Den andra undersökningen, ”Laxfisketurism och kustfiske vid Kalix älv”, genomfördes av Spatial Modelling Centre i Kiruna under 2003 (Lundgren *et al* 2004). I undersökningen frågade man fiskare i Kalix om de arbetstillfällena som skapas i deras företag. I endast ett av elva företag uppgavs att en kvinna var anställd, det var i det största företaget. Det hade totalt fyra anställda. Flera tillfrågade fiskare (sju stycken av totalt elva) kommenterade att de får hjälp av familj och vänner under mer intensiva perioder, och att det arbetet sker oavlönat. (*ibid* s.16-17) De fiskare som valdes ut för undersökningen var de som bedömdes bedriva aktivt fiske, fiskare över pensionsåldern ingick inte. Medelåldern bör alltså ha varit relativt låg i detta urval.

De personliga intervjuerna med två ”fiskarhustrur” ur olika generationer visade att det kan finnas en förväntan i omgivningen, på att kvinnor ska delta i fiskeföretagets sysslor när så behövs. Detta uppfattades på olika sätt av de intervjuade kvinnorna. Möjligen är det en generationsfråga. En äldre generation kvinnor har kanske sett ett sådant levnadssätt som en självklarhet. Mot bakgrund av hur människor levde i Norrbotten när de växte upp verkar det synsättet rimligt. Den lite yngre generationen kvinnor har uppfostrats i ett annat samhälle, där personlig karriär värderas. Det är inte lika självklart att ”finnas till hands”, och detta kan skapa problem om man valt att leva med en fiskare. Gemensamt i de två kvinnornas berättelser var i alla fall att båda upplevt att den modell för kvinnors deltagande i fiskeföretagen som varit den vanliga i deras omgivning inte ger en psykiskt sett bra situation. Ett problem som den äldre kvinnan nämnde var isolering, att man blir gående ensam hemma om dagarna. Därför kan valet bli nödvändigt, oavsett familjeekonomin, att ta ett arbete utanför hemmet, det vill säga för den sociala stimulansens skull. Livet med båten, i skärgården, att följa med ut, att dela naturupplevelsena, berättade båda kvinnorna om som något roligt och glädjerikt. Om

inte förr så blir ett sådant liv svårt, när barnens skolgång och sociala utveckling med föreningar och kamrater kräver att åtminstone en vuxen anpassar sig, och lever mer stationärt och organiserat efter tidsscheman och kalendrar.

Det är alltså så att norrbottensfiskarnas partners i regel har arbete utanför fiskeföretagen. I Tore Gustavssons och Bernt Johnssons undersökning "Kustfiskebefolkningens ekonomi" visade analysen av kustfiskehushållens inkomstdeklarationer från året 1997 att dessa hushåll hade en låg inkomst jämfört med svenska "medelförhållanden". Den visade också att hushållens inkomster från näringsverksamheten, det vill säga fisket, stod för mindre än hälften av den totala inkomsten. Inkomst från näringsverksamhet stod för 33 % och det som kallas "inkomst av tjänst" stod för 67 %. Inkomst av tjänst (det som hushållen får in från anställningar utanför fiskeföretaget) kommer i allt väsentligt från kvinnor, visade undersökningen, och i genomsnitt har kvinnorna högre inkomst än männen. Detta trots att männen har två inkomster (både från fiskeföretagen och från tjänst), medan kvinnorna har inkomst endast från tjänst. (Gustavsson & Johnsson 2000 s.47)

5. Omfattning och innehåll i kvinnors arbete i fiskeriföretagen

Det är inte möjligt idag att ange omfattningen av kvinnors arbete inom de norrbottniska fiskeföretagen. Eftersom detta arbete till stor del organiseras informellt krävs vittgående och komplicerade undersökningar för att göra en korrekt uppskattning. Det mest vanliga innehållet i kvinnornas arbete kan däremot beskrivas utifrån fiskarnas egna ord, och genom den beskrivningen kan den betydelse som kvinnors arbete har för fiskeföretagen i Norrbotten uppskattas. Sjutton av arton intervjuade fiskare sa att kvinnor arbetade eller hade arbetat med hantering av löja och framställning av löjrom i deras företag. De fiskare som sa att kvinnor tidigare men inte längre arbetade med löjromsframställning i deras företag, hade dragit ner på verksamheten så att det inte längre var aktuellt med denna hjälp.

Den konsumtionsklara rommen betalas bra. Med en familjebaserad och till dels informell organisation av beredningen kommer inkomsten för den konsumtionsklara rommen fiskeföretagen till godo. På frågan om vilken sorts fisk som är viktigast i deras företag svarade tio fiskare av arton tillfrågade att det är löja. Några såg det hela långsiktigt och menade att den ena fisken kompletterar när den andra inte ger så mycket. Vanligt var att man pekade på lax och löja som de viktigaste fiskarna i kombination, men man sa också att laxen på grund av bland annat restriktioner i fisket inte kan ge så mycket i nuläget. Löjan har en särställning. En av fiskarna frågade mig lite ironiskt vilken sort jag själv trodde var viktigast, när jag ställde honom frågan om ekonomin i hans företag. Så självklar plats har löjan i norrbottensfiskarnas ekonomi att han tyckte frågan var dum. Och ja, detta att fiskarna poängterade löjans betydelse var något som rimligt kunde förväntas. Publicerade uppskattningar säger att löjrommen ger 50-70 % av de norrbottniska fiskeföretagens inkomster (till exempel Karlsson 1981, Rova 1999). De uppskattningar som fiskare gjorde i intervjuerna rörde sig i samma storleksordning. En

fiskare sa, att om det inte vore för löjan skulle det inte ha funnits någon fiskarkår i Norrbotten.

Situationen är sammantaget den att löjan är den viktigaste fisken för det norrbottniska yrkesfisket i Bottenviken som detta ser ut i dag, och att löjan har denna kapacitet att skapa inkomst genom att rommen bereds inom fiskarnas egna företag. Här är kvinnors insatser avgörande. Dessa insatser organiseras inom familjen, inom en krets av släkt och vänner och mot timpenning. Det skulle inte ge samma inkomster att sälja löjan, som det ger att sälja löjrommen.

6. Förändras något?

När man ser på antalet fiskare inom olika åldersgrupper (figur1), blir det tydligt att nyrekryteringen till fiskarkåren är svag. För tjugo år sedan var den norrbottniska fiskarkåren i genomsnitt något yngre än i Sverige generellt. I Norrbotten skedde en nyrekrytering på 1970-talet, som inte skedde i övriga Sverige. Orsaken var att trålningen introducerades. I början av 1980-talet var halva den norrbottniska fiskarkåren fyrtio år eller yngre. (Karlsson 1981) I dag är de norrbottniska fiskarna ”i genomsnitt” lika gamla som i Sverige som helhet, det vill säga genomsnittsåldern ligger närmare femtioårsstrecket. Med en åldrande fiskarkår i blickpunkten för den här jämställdhetsanalysen, får man inse att det blir en ”frusen” bild av organisation och kön som växer fram. Det samhälle som rådde när fiskeriföretagen bildades lever kvar i de enskilda företagens organisation, och eftersom nytillskottet är så litet ligger det lite äldre samhället fast i hela den norrbottniska fiskerisektorns struktur. Hur skulle fiskerisektorn se ut om åldersfördelningen var jämnare? Frågan är hypotetisk, men det kan vara intressant att skilja ut trender som syns i det material som samlats in. De kan säga något om förändringar som håller på att ske. Allt som allt är det motstridiga tendenser som visar sig, och som sammantaget kan sluta i ett mer eller mindre jämställt framtida fiske, beroende på vilka ytterligare faktorer som kommer att påverka skeendet.

Kvinnor kan bli fiskare

En kvinna i Norrbotten har fiskelicens idag. Detta är något nytt och skulle kunna vara första steget mot en fiskarkår som består av både kvinnor och män. Enligt intervjuresultatet är det troligt att om det funnits förutsättningar för nyrekrytering av ungdomar idag, skulle några av norrbottensfiskarna ha introducerat sina döttrar till fiskaryrket på samma sätt som de själva en gång introducerades till yrket inom sin familj. Att vi inte ser detta ske kan alltså ha mer att göra med den totalt sett mycket svaga nyrekryteringen, än attityder kring kön.

Arbetsinsatser från partners – ”fiskarhustrur” – minskar

Flera tecken pekar mot att arbetsinsatser från partners till fiskare möjligen minskar i fiskerisektorn i Norrbotten. Det är inte längre självklart att en person som är partner till en fiskare deltar med eget arbete i fiskeriföretagen. Båda parter kan vara överens om att detta inte är önskvärt, i andra fall kan det finnas en konflikt kring omfattningen och

utformningen av partners insatser. Det är heller inte givet att varje fiskare har en partner. Liksom i samhället i övrigt består en del fiskarhushåll av endast en vuxen. De arbetsinsatser som en partner kanske bidragit med försvinner om ett förhållande spricker. Det är inte alltid som fiskaren i så fall kan hitta ett sätt att ersätta detta inom bärbara ekonomiska och organisatoriska ramar. På grund av praktiska omständigheter som barnens skolgång eller partnerns arbete, kan delat boende vara nödvändigt även inom ett parförhållande. Under sådana omständigheter kan partnern givetvis inte hjälpa till på ett vardagligt plan. (En bidragande orsak är här att skolor som förr fanns i skärgården numer lagts ned.)

Förädlingsgraden ökar och nya försäljningskanaler introduceras

Under de senaste åren har fiskeriföretag i Norrbotten byggt upp en varierad förädlingsstrategi och börjat sälja förädlade produkter på den regionala marknaden med hjälp av nya typer av försäljningskanaler. I samband med att detta arbetssätt etablerats har det visat sig att kvinnor kan vara drivande nyckelpersoner. Vi ser kanske en ny typ av "fiskarhustru" växa fram. Än så länge är det enstaka kvinnor och fiskeföretag det handlar om; förebilder och goda exempel mer än en egentlig trend. Men det finns även drivande kvinnor inom grossist- och det industriella förädlingsledet. Sammantaget kan alltså en förändring vara på gång, där kvinnor påverkar och är involverade i fisket genom att vara drivande inom försäljningsstrategier, förädling och produktutveckling. Det ska då tilläggas att det intressanta är om detta sker på ett sätt som syns i anställningar, ägarskap och befattningar, till skillnad mot det informella deltagande som funnits länge.

Maskulinisering

När fiskeriföretagen mindre baseras på ett gemensamt familjeengagemang innebär det att fiskeriföretagen, eller snarare fiskerisektorn, blir mer ensidigt manliga miljöer. Man kan kalla detta att fiskerisektorn "maskuliniseras". Där kvinnor tidigare deltagit som hustrur, mödrar, döttrar, men detta deltagande minskar, ersätts inte deras familjebaserade deltagande i motsvarande grad med anställning av kvinnor eller samarbete med företag ägda av kvinnor. En bidragande orsak är att minskat deltagande av familjens kvinnor hör ihop med minskad produktion i företagen – antingen det ena kommer före det andra eller tvärt om. I intervjuerna märktes exempel på att företag dragit ner på verksamheten för att kvinnor "försvunnit", och exempel på att kvinnor inte längre "behövs" när företag drar ner sin verksamhet. Det är inte möjligt att här se en balanserad trend, där kvinnors deltagande inom familjen ökar i ett antal företag som motvikt till att det minskar i andra. Att man kan tala om en maskulinisering beror heller inte enbart på att fiskarna (som i nästan alla fall är män), är de som "blir kvar" i fiskeföretagen. Det handlar också om de relationer som fisket bygger på. De sätt som sedan länge funnits att organisera samarbete med män finns kvar även om kvinnors familjebaserade deltagande minskar; det handlar om samarbete med andra fiskare, före detta fiskare och andra manliga företagare, bland annat genom så kallad "manslott" (den som hjälper till får del av fångsten i sitt företag). Också de här arbetsrelationerna kan bygga på familjeband; fäder, söner, bröder, farbröder etc. som hjälper varandra.

7. Den offentliga förvaltningens syn på kvinnor och män i fisket

I Fiskeriverkets författningssamling, 1995:23 om kontroll på fiskets område, står det vad som ska gälla för att en person ska få fiskelicens. Från 2002 finns där en formulering, i 5a § som handlar om nya licenser, som säger att när nya licenser prövas ska "den förbättring av jämställdheten mellan könen i fiskarkåren som licensgivningen kan bidra till" beaktas. Jämställdhetsarbete och "mainstreaming" är uppgifter för Fiskeriverket och länsstyrelsernas enheter för fiskefrågor, på samma sätt som de är för alla offentliga verksamheter och alla arbetsgivare. Den syn på kvinnor och män som ska gälla är den som regeringen slagit fast, och som bland annat säger att yrkesval inte ska begränsas av vilket kön en person tillhör, och att alla vuxna har rätt att kunna försörja sig själv. Den nya skrivningen om prövning av licensansökningar är ett exempel på ett arbete i den riktningen. Men vilken är bakgrunden? Hur ser det "vanliga", eller "gamla", synsättet ut? Man kan undra: Om det nu ska tas hänsyn till jämställdhet, innebär det att kön blir en ny faktor i hur man tänker inom svensk och norrbottensk fiskeförvaltning? Nej, det är inte något nytt att man tar hänsyn till kön, utan det har man "alltid" gjort. Frågan är på vilket sätt.

Att arbeta för jämställdhet inom offentlig fiskeförvaltning innebär att tankar kring kvinnor och män ska ändras, inte att ett "neutralt" system ska pådyvlas onödiga arbetsuppgifter. Både attityder och offentliga dokument kan ha könsdiskriminerande inslag. Bland offentliga tjänstemän inom fiskeförvaltning kan man få höra åsikten att kvinnor inte passar till att vara fiskare, och att kvinnor i princip inte behöver delta i offentliga beslutsprocesser (utan kan göra det genom att de pratar med sina män hemma vid köksbordet). Utifrån en sådan inställning är det svårt att tänka sig jämställda bedömningar av kvinnor och män, till exempel om en kvinna eller man söker fiskelicens, vill bli hörd i en beslutsprocess, eller söker någon typ av stöd. Man bör också vara medveten om att det finns rester av ett "husbondetänkande" inom regleringen av fisket, det vill säga spår av en syn på fiskaren som man, och mannen som familjens överhuvud och försörjare. Detta är ett synsätt som ser konstigt ut, mätt mot de mått som numer används i samhället i övrigt, men det förekommer ännu i offentliga dokument.

I FIFS 1995:23, 3 § beskrivs ett undantag från regeln att en person som har heltidsanställning vid sidan av fisket inte beviljas licens beskrivs. Här sägs att om fisket skulle ha stor betydelse för *hushållets* inkomst kan fiskelicens beviljas även den som har ett heltidsarbete vid sidan av fisket. Fisket ska då ge minst 20 % av hushållets sammanlagda inkomst. För ett hushåll som består av ett par innebär detta att fisket "på sidan om" den enas heltidsarbete ger i snitt hälften av vardera makarnas förvärvsinkomster (20% från fisket, 40% från licensägarens anställning vid sidan av fisket, 40 % från partners inkomst). För att den ekvationen ska gå ihop måste licensägarens heltidsarbete vara lågt betalt. I så fall kan man fråga sig om det inte lönar sig bättre att satsa på fiske som heltidsarbete. Alternativt har partnern en så låg inkomst att fiskaren *både* måste arbeta heltid *och* fiska för att kompensera partners låga inkomst. I ett sådant fall kan man fråga sig varför inte partnern är den som fiskar? Varken fiskarens eller hushållsmedlemmarnas kön specificeras i 3§. Men är det troligt att man tänkte sig en sådan situation när undantaget skrevs, där en kvinna har heltidsarbete och ändå behöver dra in inkomster till hushållet genom att fiska, medan hennes man har en låg inkomst,

kanske arbetar deltid, och trots det inte kan vara den i hushållet som fiskar? Formuleringen av undantaget i 3 § har en mer neutral ton från 2002 än den hade förut, om man ser till den tidigare skrivningen så var undertexten ytterligare tydlig. En ändring i vissa formuleringar har skett, men undantaget finns ännu kvar och det är viktigt att notera.

8. Kvinnors medverkan i offentliga beslutsprocesser

Den minister som ansvarar för fiskefrågor i Sverige, jordbruksministern, är i skrivande stund en kvinna. Men på kommunalpolitisk nivå i Norrbotten är det vanligast att män är de som driver debatter och beslutsprocesser i fiskefrågor.¹ På Fiskeriverket, som är den högsta myndigheten inom fisket och som leds av en man, är 31 % av det totala antalet anställda kvinnor, och 36 % av verkets anställda med så kallad kärnkompetens är kvinnor.² En av fyra anställda på Enheten för fiskefrågor på Länsstyrelsen i Norrbottens län är kvinna. Chefen är man. Könsfördelningen inom forskningen och utvecklingen kring fiske liknar den offentliga förvaltningens. Den sektorn är också integrerad i den offentliga förvaltningen genom till exempel Fiskeriverkets forskningsstationer. Även om det inte är ett ”könsneutralt” utan mansdominerat mönster som visar sig, är det möjligt för kvinnor att delta i beslutsprocesser kring fisket som politiker, experter, tjänstemän.

Utöver den offentliga förvaltningen finns det så kallade ”berörda parter” som bjuds in att delta i de offentliga beslutsprocesserna. Det är en nyckel till deltagandet i offentliga beslutsprocesser kring fiskeförvaltning att bli klassad som ”berörd part”. (Aasjord 2003) Det finns ingen entydig väg att peka ut, för hur en grupp eller ett intresse får legitimitet som ”berörd part”, men vi kan se på det svenska exemplet generellt. Sammantaget tillhör de instanser som deltar i de offentliga beslutsprocesserna (minst) en av följande tre grupper: parter med direkta intressen i fisket (av ekonomisk eller annan natur); parter i vars syfte det ingår att bevaka och/eller värna fisket och fiskeresurser; parter som hjälper de två andra parterna genom att erbjuda expertis. En del av dessa parter finns inom offentliga myndigheter, eller är myndigheter ägnade åt fiskefrågor, dit hör givetvis Fiskeriverket som ju är den nationella svenska myndigheten för fiskefrågor, men också exempelvis utvalda forskargrupper på svenska universitet. Konkreta exempel på andra parter som deltar i beslutsprocesser är yrkesfiskarnas, sportfiskarnas, samt turismnäringens olika förbund och organisationer, fiskerättsägares intresseorganisationer, fackförbund, konsumentorganisationer, Svenska Naturskyddsföreningen.

Frågan om kvinnor kommer med i beslutsprocesserna handlar sammantaget om vad som sker internt inom de myndigheter, sammanslutningar och organisationer som deltar i beslutsprocesserna, och om vilka som utses att representera dem i förhandlingar. Det är uppenbarligen möjligt även för kvinnor att arbeta med fiskeförvaltning inom det offentliga och som politiker, även om kvinnorna är i minoritet. Men deltagande handlar inte bara om formella positioner, det handlar också om att vara accepterad bland dem

¹ Källa: Intervju med kommunalt anställd tjänsteman som arbetar med fiskefrågor i en norrbottnisk kustkommun, augusti 2004.

² Siffrorna kommer från Fiskeriverkets årsrapport 2003.

man har att samverka med. En fråga är givetvis hur utbredd synen är inom den offentliga förvaltningen, att kvinnor inte kan vara fiskare. Om kvinnor enligt en del av de anställda inte "kan" vara fiskare – i vilken grad "kan" de då, enligt samma personer, fatta beslut om fiskeförvaltning?

Kvinnors deltagande i offentliga beslutsprocesser handlar också om hur de kvinnor som faktiskt deltar i fiskerinäringen eventuellt passar in i det partssystem som beslutsprocesserna grundar sig på. Om vi tittar på vad vi sett i undersökningen av kvinnors deltagande i fiskeriföretagen i Norrbotten, så är detta som regel informellt organiserat inom familjen eller vänkretsen, eller då det har mer vanlig "löntagarprägel" är det organiserat som ett timavlönat, kortvarigt säsongsarbete. Från sådana utgångspunkter är det svårt att få erkännande som "berörd grupp" inom fiskeförvaltning. I Norrbotten vet handläggare och experter inom fisket att kvinnor deltar på det sätt som beskrivs här ovan. Men allmänt sett är det inte legitimt att tala i egenskap av att vara "fru till någon" i Sverige idag. Då återstår frågan om man tillhör någon annan, erkänd, grupp. Kvinnorna som arbetar i fiskeriföretagen i Norrbotten utifrån den positionen att de är partners till fiskare är inte medägare till licenserna. De är heller inte medägare till fiskebåtarna (detta syns i Fiskeriverkets fartygsregister). De hamnar inte inom bedömningen "berörd grupp" utifrån ett ekonomiskt intresse grundat på ägarskap, med andra ord. Samma sak gäller mödrar, döttrar, fastrar, bekanta. Det är heller inte möjligt att gå med i en fackförening i egenskap av "någons fru", eller som någons mor eller dotter: man måste ha en regelbunden inkomst från verksamheten för att det ska vara möjligt. Det är förmodligen inte aktuellt för den som jobbar med att rensa löja några veckor per år under någon period av sitt liv, till exempel under skoltiden, att söka medlemskap i Svenska Livsmedelsarbetarförbundet och därifrån agera kring fiskeförvaltning. Genom att vara endast "tillfälligt" engagerade som individer sett, hamnar även de kvinnor som får regelrätt lön för sitt arbete utanför bedömningen som "berörd grupp".

9. Slutsatser

Det sätt att organisera arbete efter kön som råder i Norrbottens fiskerinäring gör att kvinnor konsekvent hamnar utanför bedömningen att de har ekonomiska intressen i fisket. Ändå är deras arbete en bärande del av denna näring. Många kvinnor anpassar sina liv för att stötta fiskeriföretagens behov. Fisket är viktigt för dem, och de är viktiga för fisket. Men det sätt de deltar på är inte i takt med samhällets organisationsformer i övrigt, och de blir osynliga gentemot samhällets ekonomiska system och gentemot beslutsprocesser om fiskeförvaltning. Både i konkret och i symbolisk bemärkelse blir det som att dessa kvinnor inte finns. Detta avspeglas i hur fiskarhustrur upplever sin personliga situation.

Det alternativ till familjevis och delvis informell organisation som syns utvecklas i Norrbotten idag är inte att kvinnor mer och mer kommer in på reglerade och öppna villkor, utan tvärt om att de försvinner bort och näringen blir ett allt mer manligt område. Detta kan stämma med tendenser som rapporterats internationellt (Power 2002) Om den

norrbottniska fiskarkåren i sig skulle ha en jämn fördelning av kvinnor och män, skulle förändringen i familjebaserat deltagande inte föra med sig en maskulinisering av fiskesektorn. Nu är detta långt ifrån fallet, och eftersom den åsikten finns representerad i den offentliga förvaltningen att kvinnor inte kan vara fiskare, måste man i all förvaltning vara vaksam angående beslut och beslutsprocesser. Det gäller både beslut gällande enskilda personer och övergripande förvaltnings- och regleringsärenden. Det finns i FIFS 1995:23, 3 §, ett undantag från det "normala" kravet att fiskelicens inte beviljas den som har heltidsarbete utöver fisket, nämligen om fisket utgör minst 20% av hushållets totala inkomst. Är det här undantaget alls relevant i dag, med tanke på att hushållen inom vilka de mindre fiskeföretagen bedrivs får mer än hälften av sina deklarerade inkomster från förvärvsarbete utanför fiskeföretaget, och att kvinnor, dvs licensägarnas partners, i allt väsentligt står för dessa inkomster? Är det inte så numer, att kvinnors förvärvsinkomster gör det möjligt för män att fiska, snarare än att mäns fiske ger en avgörande inkomst till hushållen? Det är inte ett påstående från min sida att det förhåller sig så, men det finns orsak att ta den möjligheten på allvar i fiskeförvaltning och -styrning. Dessutom bidrar kvinnor med obetalt arbete till fiskeriföretagens inkomster.

Det finns helt säkert tillfällen när kustfiske kan ha betydelse för en familj ungefär under de förhållanden som undantaget i FIFS 1995:23, 3 § beskriver. Men genom att det finns en attityd att fiske är "manligt", och med den här typen av antaganden om fisket som en del i försörjningsstrategier för hela hushåll i ryggen, finns en fara att konkreta beslut, och sätten att driva beslutsprocesser, underhåller det sätt att organisera efter kön där kvinnor hamnar utanför både ekonomiskt sett och i demokratisk bemärkelse.

Ett nytt sätt att se kustfisket uttrycks i Regeringens proposition 2003/04:51 "Kust- och insjöfiske samt vattenbruk". Enligt det nya sättet att se kustfisket, nämligen som en social och ekonomisk värdeskapare för det nära samhället, är en av kustfiskets funktioner i dag att skapa attraktiva arbetstillfällen. (*ibid* s.1) Men det finns fallgröpor inbyggda i den offentliga förvaltningen, som kan understödja en fortsatt organisation där kvinnor bidrar med sitt arbete utan att få egen inkomst från fiskeföretagen. Förutom att detta i så fall innebär att man fortsätter uppmuntra en subventionering av fiskerinäringen från enskilda (något som sätter frågetecken för kustfiskets ekonomiska grundvalar), måste frågan givetvis ställas om sådana arrangemang kan uppfattas som "attraktiva" och i så fall av vem? Jämställdhet är inget abstrakt, teoretiskt eller konstruerat ärende för fiskerisektorn. Ett kustfiske som ska tjäna för ekonomisk och social hållbarhet, utveckla landsbygden och skapa attraktiva arbetsplatser, så som målet numer beskrivs, behöver både kvinnor och män. Det behöver också tydliga ekonomiska strukturer utan könsdiskriminerande principer.

När parter bjuds in att delta i fiskets offentliga beslutsprocesser bör hänsyn tas till behovet av aktivt förhållningssätt när det gäller jämställdhet inom fisket, och även i beslutsprocesserna som sådana. En möjlighet att komma en bit på väg regionalt och lokalt är att bjuda in organisationer till beslutsprocesser, som har kompetens kring kvinnors villkor i lokalsamhällena. Man kan även bjuda in experter som har kunskap om den typ av otydliga positioner mellan privat och offentligt som kvinnor tilldelas i fiskerisektorn.

Den kunskapen finns numer representerad både inom offentlig förvaltning, i det privata näringslivet och i forskningsorganisationer. Särskilt på nationell nivå bör detta bli en självklarhet. Givetvis ligger det även ett ansvar på oss kvinnor att tala om att vi vill delta. Beroende på situation kan det vara lättare att agera som ”expert” eller som gräsrot. Att denna rapport kom till är, som jag ser saken, ett uttryck för att Jämställdhetsdirektören i Norrbottens län anser att naturresursförvaltning är en fråga om jämställdhet, och för att andra i den svenska offentliga förvaltningen delar denna uppfattning. Mitt forskningsarbete är ett uttryck för samma sak. Samarbetsprojektet inom Arktiska rådet är ett uttryck för att åsikten att naturresursförvaltning är en fråga om jämställdhet också är spridd i Arktis.

Forskningsmaterial

Materialet till den studie som rapporterats här har samlats in med början under hösten 2003 (förberedande dokumentstudier, konsultation med experter). Under mars-juni 2004 genomfördes planerade intervjuer. Jag genomförde själv personliga intervjuer med två kvinnor från fiskarhushåll, och telefonintervjuer med 18 fiskare. Av totala antalet 57 kustfiskare (fjällfiskare togs inte med i undersökningen) intervjuades alltså en tredjedel. Målet var från början att intervjuar hälften, och 28 namn togs slumpmässigt ut till intervjuerna. Men två ur den slumpvis utvalda gruppen ville inte delta, och åtta kunde inte nås under den tid som var avsatt för intervjuerna. En kommunal tjänsteman som arbetar med fiskefrågor intervjuades i en personlig intervju. För telefonintervjuerna användes en guide. För övriga intervjuer fanns förberedda frågor, men de genomfördes friare. Inte heller telefonintervjuerna var helt strikta, utan utrymme lämnades för de intervjuade som önskade att tala med egna ord och utifrån teman de själva tog upp. Materialet som samlats in är fylligare än som redovisas här. De resultat som inte redovisas här är framför allt kontextuellt. Det beskriver till exempel fiskeriföretagens inriktning och historia.

Referenser

- FIFS 1995:23. Fiskeriverkets föreskrifter om kontroll på fiskets område.
På tal om kvinnor och män i Norrbotten. 2003. Luleå: Länsstyrelsen i Norrbottens län.
Regeringens proposition 2003/04:51 Kust- och insjöfiske samt vattenbruk.
Karlsson, Y. 1981. Fiskförädling i Norrbotten. Luleå: Länsstyrelsen i Norrbottens län.
Planeringsavdelningens rapportserie 1981:5.
Lundgren, A., Redin, Å., Müller, D. 2004. Laxfisketurism och kustfiske vid Kalix älv. Umeå och Kiruna: Spatial Modelling Centre.
Power, N. G. 2002. A Crisis of Fish; A Crisis of Masculinity?: The Construction and Renegotiation of Masculinities in Newfoundland Fishing Villages. Dpt of Sociology, University of Essex: PhD thesis.

Rova, C. 1999. Natural Resources and Institutional Performance. Luleå University of Technology: Licentiate thesis 1999:55.

Sloan, L. (edt.) (*forthcoming*). Women's Participation in Decision-making Processes in Arctic Fisheries Management. The Arctic Council.

Aasjord, B. 2002. Where have all the fishes gone? In "Taking Wing: Conference on Gender Equality and Women in the Arctic". Helsinki: Ministry of Social Affairs and Health Reports 2002:12.